

**Государственное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Специальная (коррекционная) общеобразовательная школа-интернат
для слепых и слабовидящих имени В.Ш.Дагаева»**

**Приложение 1
к АООП ОО**

Утверждаю

Директор ГБОУ «С(к)ОШИСС имени В.Ш.Дагаева»

_____/ Ч.А.Гайрабеков/

Приказ № 80 от 30 08 2024 г.

**Рабочие программы
по учебным предметам основного общего образования
5-10 классы
(слабовидящие)
2024 - 2025 учебный год**

**Государственное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Специальная (коррекционная) общеобразовательная школа-интернат
для слепых и слабовидящих имени В.Ш.Дагаева»**

**Рабочая программа
по учебному предмету «Чеченский язык»
8 «К» класс**

**для обучающихся с умственной отсталостью (интеллектуальными нарушениями) с учетом психофизических
особенностей слепых обучающихся
(вариант 2)
2024-2025 учебный год**

**Составитель:
Удиева Радима Салаудиевна
учитель**

1. Довзийтаран кехат

Белхан программа «Нохчийн мотт» 8-чу классашна х1оттийна коьртачу йукьарчу Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца дог1уш, т1еч1аг1дина министерствон омрица коьртачу йукьара дешаран бух т1е а тевжаш г1уран беттан 17 – чу дийнахь 2010-чу шарахь №1897 йолуш, АООП ООО ГБОУ «С(к)ОШИСС В,Ш, Дагаевн ц1арахчу» б1аьрса г1ийлачу дешархошна лерина, х1оттийна ФАОП ООО ОВЗ, т1еч1аг1дина министерствон омрица коьртачу йукьара дешаран лахьанан беттан 24-чу дийнахь 2022 ш. №1026 а йолуш, ФРП-ца а йог1уш.

Юьхьанцара юкьара дешаран школа - мехала, керла, жопаллин мур бу беран дахарехь: х1окху шкоলেখь-интернатехь д1адолало 7-чу классийн б1аьрса доцучу дешархойн диллина долу дешар, кхузахь шорло цуьнан гонахарчу дахарца йолу юкьаметтигаш, хийцало юкьараллин дарж а, ша -шен вовзийта оьшуш хилар а совдолу. Т1аьхьа хиндолчу дерриге а дешаран бух кхуллу юьхьанцарчу школалкахь. Юьхьанцарчу шкоলেখь нохчийн матто, кхечу предметаша санна, меттан 1илманан декьехь шен маь1ница а йоккха меттиг д1алоцу. Цуьнан дешарца а, кхетамца кхиорехь а доккха маь1на ду.

Э.Х.Солтаханов, И.Э.Солтахановн, нохчийн меттан, дешаран юьхьанцарчу классашна лерина герггарчу хьесапехь йолу программа, Нохчийн Республикин дешаран, а, 1илманан, а министерствос магийна йолу.

Маттах лаьцна хаарш, барта а, йозанан а кьамелан хаамаш караберзорца дешархойн таро хуьлу кхийолу дешаран предметаш а кхиамца 1амо, цуьнца цхьаьна гонахарчу дахарх дозуш долу шайн хаарш шордан.

«Школана хьалха лаьтта декхарш кхочушдарехь 1аламат доккха маь1на ду ненан меттан, х1унда аьлча школо болх оцу маттахь д1аболорца караерзайо бери дахарехь гулйина а ненан маттахь билгалйолуш йолу а хьекьалан хазна. Оцу кийчачу буха т1ехь школо д1ах1оттабо ша кхид1а а бен болу болх, аьлча а дуьненах лаьцна болу берийн кхетам алсам а боккху, уьш г1иллакх-оьздангалла йолуш кхиорехь а царна дешар 1аморехь а дерриге а декхарш кхочуш а до.

Вайн школалкара дешархой юкьараллин пайдечу кьинхьегамна а, нохчийн кьоман беркате т1аьхье хинйолчу кепара а

кечбаран декхарца цхъаьна царна нохчийн меттан хаамаш балар доккха маьлна долуш ду.

Юьхьанцарчу муьрехь ненан мотт хьехаран коьрта декхар ду къамелан г1уллакхан цхъадолу тайпанаш 1амор (къамеле ладог1аррий, цунах кхетаррий; вистхила 1аморрий; дешаррий, йозий). Цул сов, оцу муьрехь ондда бух кхолла беза ненан маттахь вовшашца т1екаре хила хаарна, иза берашна хьехаран а, кхетош-кхиоран а коьрта г1ирс хилар хайтарна.

Цуьнца цхъаьна кхийолчу дешаран предметийн санна, ненан матто юьхьанцарчу муьрехь кхочушдан деза цхъадолу мехала юкъяра г1уллакхаш а:

- ✓ дешархойн 1аламах а, юкъяраллих а долу хааршший, 1илманан юьхьанцара кхетаммий кхиор;
- ✓ логически а, васт х1отторан а ойла кхиор;
- ✓ кьинхьегаме а, цуьнца цхъаьна дешаре а болу лаам кхиор;
- ✓ лакхарчу классашкахь кхиамца деша бераш кечдар;
- ✓ гонахарчу дахарца йолу юкъяметтиг а, нахе йолу нийса дог-ойла а кхетош-кхиор».

Программин бухе еккина х1ара принципах:

- ✓ уьйран принцип, къамел кхиоран декъехь дешархой т1екаре хила 1амор шегара лобхуш йолу;
- ✓ кхетамаллин принцип, мотт 1аморца доьзнарг кхетам болуш 1амор лобхуш йолу.

Программо маттаца дозург практически карадерзо дезарг къастийна ца 1аш, меттан хиламаш, цара маттехь д1алоцучу меттиге хьаьжжина, хьалха-т1аьхьа уьш караберзор а тидаме эцна.

Нохчийн мотт 1аморехь дешархойн дешнийн барам совбаккхар а ду мехала. Жигара шех олуш болу дешнийн барам х1ора классехь билгалбеш тидаме эцнарг х1ара ду: оцу барамехь дешнаш берийн лексикехь хилахь, цара таро лур ю царна х1ора денна йоза - дешар 1аморан декъехь т1екаре хила. Юьхьанцарчу классийн дешархойн лексикийн барам 3000 гергга дош хила деза, царах 600 дош карадерзадо цара 1-чу классехь, 700-шолг1ачу классехь, 800-3-чу классехь, 850-4-чу

классехъ. Хъехархочо шен лаамехъ церан барам совбоккхуш х1ора классехъ юкъадало тарло кхин а 50-70 дош.

И дешнаш жигара карадерзор д1ахьо церан лексически цхьа маъ1наш хилар а довзуйтуш, омонимаш, синонимаш, антонимаш йовзийтарца, дешхьалхенийн, суффиксийн г1оьнца цхьана орамах керла дешнаш кхолларца.

Дешархошна бовзуйту дешан фонетически, морфологически х1оттам, цара 1амадо коьрта къамелан дакъош а, церан грамматически категореш а, предложенехъ оцу къамелан дакъоша кхочушден синтаксически г1уллакх а. Лексически а, грамматически декъехъ дешнаш карадерзор деа шарахъ д1ахьо.

Грамматически а, орфографически а материал программы юкъа ялийна х1ора тлейог1учу классехъ т1етт1а шорьяран,к1аргьяран, чолхейккхаран хьесапехъ.

Массо а кепара мотт 1аморан а, къамел кхиоран а г1уллакх кхочушдина самукъанечу, еша дог дог1учу тексташна а, упражненешна а т1ехъ.

Программехъ коьрта меттиг д1алоцу т1екаре хила 1аморан карадерзораш, шардарш кхиоран балхо. Барта къамел кхиор хила деза дешархойн коьртачу тидамехъ уьш еша а, яздан а 1емачу хенахъ а, грамматикех болу хаамаш царна бовзуйтуш а, йозаелла тексташ х1иттош а, упражненеш кхочушьеш а.

Х1ора урокехъ берийн дистхилар алссам хила деза: хаттарш деш, царна жьопаш луш, шайх лаьцна дуйцуш, вовшашца къамел деш, хъехархочуьнца юкъаметтиг лелош, ешначун чулацам юхасхьабуйцуш.

Дешан маъ1ни т1ехъ а, аларна, нийсаяздарна а т1ехъ бен болх биллина беш хилар мехала ду. Билгалйинчу темина, суьртах, бинчу тидамех, кинох лаьцна шайна еллачу кепача а, шаш а дийцаран, хаттаран, айдаран, т1едожоран предложенеш, тексташ, диалогаш х1итто 1амо деза бераш.

Юьхьанцарчу школехь нохчийн мотт 1аморан 1алашонаш

- ✓ т1екаре хила дезаран, йоза-дешар кхид1а а 1амо дезаран 1алашонца нохчийн мотт караберзор;
- ✓ къамелдаран хьубнарш кхиор, нохчийн маттахь вовшашца т1екаре лело хаар;
- ✓ нохчийн меттан лексикех, фонетикех, грамматикех болу т1еххулара хаамаш караберзор;
- ✓ ладог1а, вистхила, шен маттахь еша, яздан хаар карадерзор;
- ✓ Нохчийн Республикин пачхьалкхан нохчийн матте шовкъ кхоллар, шен къоман культурин дакъа иза хиларе терра.

Дешаран предметан чулацаман мехаллин аг1онаш:

Юьхьанцара школа чекхьяьккхинчу дешархойн программа караерзийча хила деза жам1аш:

- ✓ дешархой синьобздангаллин мехаллаш евзаш, къоман г1иллакх-обздангаллин баххаш т1ехь кхиъна хилар;
- ✓ добзалан дахар девзаш хилар;
- ✓ къоман культура а, бусулба дин а девзаш хилар;
- ✓ Росси пачхьалкхан гражданин ша вуйла хууш хилар;
- ✓ синьобздангаллин мехаллаш кхиор дешархойн коьртачу г1уллакхашна т1е дахар: урокийн, урокел арахьарчу а, юкьараллин пайдечу а.

Дешаран планехь нохчийн матто д1алоцу меттиг

Программа х1отгийна юьхьанцара юкьарадешаран федеральни пачхьалкхан дешаран стандартан буха т1ехь, базисни дешаран планан 2-чу варианто нохчийн маттана луш йолчу таронашца нисъеш. Нохчийн мотт хьехаран башхалла

Билгалъяккхина тематически планаш тӀехь. Мотт хьеха билгалдина сахьташ кху кепара ду: *7-чу классехь 68(йоза-дешар) сахьт.*

Ала деза, хӀара программа герггарчу хьесапехь ю. Герггарчу юьхьанцарчу юкьарадешаран программин буха тӀехь хӀотто езаш ю пачхьалкхан аккредитаци йолчу дешаран учрежденин дешаран гӀуллакхан декъашхойн хьашташка а, оцу дешаран учрежденин башхалле хьаьжжина а йолу юьхьанцарчу дешаран юкьарадешаран программа.

Дешаран предмет 1 аморан жам1аш

Юьхьанцара школа чекхъяьккхинчу дешархочуьнгахь нохчийн меттан программа караерзоран декъехь хила деза хаарш:

- ✓ нохчийн мотт пачхьалкхан мотт а, иза уйьран а, гонахара дахар довзаран а гӀирс хиларх кхеташ хилар;
- ✓ школан а, юкьараллин а дахарехь нохчийн меттан хаарех пайда эца хьуьнар хилар;
- ✓ нохчийн мотт къоман культурин а, синъобздангаллин а мехаллийн цхьа тӀегӀа лара дезарх кхеташ хилар;
- ✓ тайп-гайпанчу хьелашкахь шен нийсархошца а, баккхийчаьрца а юкьаметтигаш лело хаар карадерзор, мехалчу хӀумнашка а, синъобздангаллин мехаллашка а экаме хила везарх кхеташ хилар.
- ✓

2. Юьхьанцарчу школахь нохчийн мотт 1 аморан метапредметни жам1аш

- ✓ хезаш долу къамел цхьатера тӀелацар (баккхийчара а, шен нийсархоша а олург, берийн радиопередачашкахь, аудиозаписашкахь, кхечу хаамийн технологийн кепашкахь хезарг);
- ✓ дешнаш, дешдакъош, аьзнаш, аьзнийн цхьаьнакхетарш, предложенеш ала а, хӀитто а карадирзина хилар;
- ✓ билгалйинчу темина диалог хӀотто, даьржина а, доцца хаттаршна жобпаш дала а, диалог дӀайоло а, чекхъяккха дог дар карадирзина хилар;
- ✓ кечам бина а, боцуш а, кхеташ, сиха къастош ешар, текст йоцца а, хоржуш а юха схьайийцар карадирзина хилар;

✓ хьехархочун г1оьнца а, ша а орфографически а, пунктуационни а бакьонаш ларьеш талламан а, 1аморан а кепара белхаш кхочушбан хаар карадирзина хилар;

✓ ша язбина белхаш талла а, нохчийн маттах шен долчу хааршна вукху предметашца дустарца анализ ян а хаар карадирзина хилар;

✓ нохчийн меттан чулацаме хьаьжжина юьхьанцарчу дешаран материальни а, хаамийн а гонахехь болх бан хаар карадирзина хилар;

✓ школахь а, школал араха а нийсархошка а, баккхийчаьрга а вистхила хаар карадирзина хилар.

Юьхьанцарчу школахь нохчийн мотт 1аморан предметни жам1аш:

✓ ладог1а хууш хилар: дуйцучун чулацамах а кхеташ, къамел хазаран хьесапехь т1елацар;

✓ нохчийн меттан фонетически система евзаш хила езар: мукъа а, мукъаза а элпаш а, аьзнаш а къасто, дешнаш дакъошка декъа а, аьзнаш ала а хууш хилар;

✓ шен меттан доцу (т1еэцначу дешнашкахь бен ца лела) аьзнаш а, аьзнийн цхьаьнакхетарш а довза а, нийса схьаала а хууш хилар;

✓ дешнаш, церан грамматически форманаш а евзаш, уьш муха кхоллаелла а, царех предложенеш вовшахтаса а, къамелехь пайда эца а хууш хилар;

✓ нийсаяздаран бакьонаш евзаш хилар: доккха элп, дешдакъошца дош сехьадаккхар, сацаран хьаьркаш;

✓ карадирзинчу хаарех дешаран а, вовшашца йолчу юкъаметтигашкахь а пайда эца хууш хила везар: диалог д1аяхь, хаттаршна жобпаш дала, евзаш йолчу лексикин бараме хьаьжжина, шегара хаттарш х1итто, текст юхасхьайийца, суьрташка хьовсуш предложенеш, тайп-тайпанчу теманашна билгалйинчу тематически кепашца йоцца монологически тексташ х1итто хууш хилар (чолхе доцу суртх1оттор, дийцар, ойлаяр);

✓ хезаш а, шен дагахь а, къастош а еша къаьстина предложенеш а, тексташ а цхьаьна, хууш хилар;

✓ текст дакъошка екъа а, царна ц1ерш тахка а, план х1отто а, т1едахкарш т1едуза а, т1еяздан а, х1уманийн, суьртан куц-кеп довзийта а хууш хилар;

✓ мотт къоман культурун цхьа дакъа а, уьйран г1ирс а, пачхьалкхан мотт а хиларх кхеташ хилар.

3. Юкъярадешаран юьхъанцарчу дешаран нохчийн меттан предметан чулацам

Программехь «Нохчийн мотт» предметан чулацам билгалбина дешаран декъан тӀегӀанашка хьаьжжина.

1-чу классехь: абатал хьалхара мур, йоза-дешар 1амор, абатал тӀаьхьара мур.

Хьалхарчу классехь йоза-дешар 1аморан кхо мур бу: абатал хьалхара я кечамбаран муррий, деша а, яздан а 1амош болу абатан муррий, 1амийнарг тӀечӀагӀдеш болу абатал тӀаьхьара муррий.

Абатал хьалхарчу муьрехь бераш 1амадо предложенеш дешнашкий, дешнаш дешдакъошкий, дешдакъош аьзнашкий декъа.

Абатан оццу муьрехь дӀахьо дешархой къамеле ладогӀа 1амор лакхадоккхуш бен болх.

1-чу классехь йоза-дешар 1аморан чулацам билгалбеш программо тидаме эцна дешархойн кечам а тайп-тайпана хирг хилар. Цундела абатал хьалхара мур, цхьана агӀор, иза школе дахкале берашна 1емина йолу лексико-грамматически материал карлаяккхаран мур бу, вукху агӀор- йоза-дешар 1аморна кечамбаран а, къамел шардаран мур а бу.

Цуьнан 1алашо - школе дахкале барта къамелехь берашна карадирзина хаарш тӀечӀагӀдар а, кхиор а ю; берийн бошмашкахь кечам банза долчу берашна ладогӀа а, дийца а хааран юьхъанцара шардарш дӀадахьар; вовшашца юкъяметтиг дӀакхехьа а, йоза-дешар 1аморна а оьшшучу барамехь йолу дешнийн лексически хазна совьяккхар; шайх къамелехь алсам пайда оьцуш йолу дешнийн грамматически форманаш жигара яхар; шуйьра евзаш йолчу къамелан кепех пайда оьцуш предложенеш кхоллар а.

Дешнаш а, предложенера грамматически конструкцеш карайоьрзу берашна кьамел дечу муьрехь (гайтаман г'ирсаш т'лехь а, урокехь а, урокал арахьа а ловзарш д'лахьош, стихаш дагахь л'амочу хенахь а, шена гинчух, хезначух л'аьцна дуьйцуш

а, суьрташца болх беш а, упражненеш к'хочушгьеш а).

Абатал хьалхарчу муьрана юьхьанцарчу школашкахь 7-чу классехь билгалдо 20-25 сахьт, дешархойн кечаме хьожжий.

Йоза-дешар л'аморо шена чулоцу:

- дешан аьзнийн х'лоттам а, цуьнан маь'лна а, мукьа а, мукьаза а аьзнаш девзаш хилар, элп, аз кьасто хаар, дешнаш, предложенеш йовзар;
- хаттаран, т'ледожаран предложенех пайда эцарца диалог д'лаяхьа хаар;
- схьааьл'лачун чулацамах к'хеташ а, хаттарш даларца юхасхьадийца а, доцца сюжетни суьртийн чулацам т'лехь дийцар-жобпаш дала хаар;
- юьхьанцара йоза-дешаран хаарш.

Йоза-дешар л'аморна кечамбеш аналитико-синтетически болх вовшахтуху: предложенеш дешнашка а, дешнаш дакьошка а, дакьош аьзнашка а доькьуш; аьзних дешдакьош а, дешдакьойх дешнаш, дешних предложенеш а кхуллуш.

Йоза-дешар карадерзочу хенахь барта кьамел кхиоран болх а бу д'лабахьа безаш, нохчийн маттахь яздан а, еша а хааран юьхьанцара бух а кхуллуш.

Йоза-дешар л'аморан муьрехь берашна йовзуйту аз-элп ц'ле йолу кеп, ткьа иза к'хочушдо оза т'лера элпа т'ле вигарца.

Абатан муьрехь бераша уьйр тосу кьамелан аьзнашций, уьш элпашца гойтуш йолчу билгалонашций. Цара л'амадо элпеххий, дешдакьойххий дешнаш х'литто а, уьш д'ладеша а. Цуьнца цхьаьна бераша л'амадо дешаран урокехь л'амийнчу

рог1ехъ, элпийн меженаш а, элпаш а яздан, вуьшта аьлча йоза карадерзадо. Аз а, элп къастош болу белхаш биллина вовшахтаа беа (хезаш язьен диктанташ).

Абатал т1аьхъара мур лексико-грамматически балхана лерина хуьлу. Цуьнан т1алашо дешархойн къамел кхиор ю. Боккха тидам т1ебохуйту элпаш нийсаяздарна –

каллиграфина. Метган аьзнаш, дешнаш, синтаксически конструкторцеш йовзарца цхъаьна, къамел даран тайпанаш а карадоьрзу царна (алар, ладог1ар, ешар, йоза).

Барта а, йозанан а къамел кхиоро х1окху муьрехъ берийн кху тайпана карадерзораш хила дезар шена чулоцу:

- аьзнаш, аьзнийн цхъаьнакхетарш , дешдакьош ала а, буьйцучу нохчийн маттах кхеташ а хилар;
- йоза-дешар т1амочу хенахъ диалог д1аяхъа хууш хилар;
- кхеташ, шера, къастош еша хууш хилар;
- каллиграфин лехамашна жоп луш, орфографин, пунктуацин бакьонаш ларьеш, йозанан т1аморан а, талламан а декъера белхаш нийса кхочушбан хууш хилар;

Комплексно къамел кхиоро шена чулоцу:

- школахъ а, школал арахарчу дахарехъ а т1екареш д1акхехъа оьшучу барамехъ ладог1а а, къамел дан а, еша а, яздан а карадирзина хилар;
- юьхъанцара школа чекхъаьккхича кхид1а а деша таро лучу кепара а, вовшашка парг1ат бистхила аьтто беш а болу дешнийн барам дешархочун хазнехъ хилар;
- къамелан диалогически кеп практически карайирзина хилар (къамел дар, къамелаца къовсам д1абахъар); дешар т1ехъ а, юкьарчу декъехъ къамелехъ оьздангалла ларьян хаар: салам- маршалла хаттар, т1одикаяр, баркалла алар, дехар дар;
- монологически къамелан т1еххулара форманаш карайирзина хилар: бинчу балхах лаьцна барта жам1 дар, цхъана билгалчу теманах лаьцна шена хетарг алар, планан а, хаттарийн буха т1ехъ шен тексташ кхоллар;

➤ дешархойн къамел дан хааран хьюьнарш кхиор, шен маттахъ вистхила а, вовшашца къамеле вала а хаар, кхидла деша хьюьнар хилар;

➤ нохчийн мотт дуйнене болу хьежам совбаккхарехъ а, кхечу культурашца зле тасаран оьшуш болу глиц хилла длахлотта безаш хиларх кхетар.

Барта къамел кхиьна а, ешар карадирзина хиларал сов, дешархойн йозанан къамел, цуьнан хатла карадерзоран хаарш а хила деза.

Юьхьанцарчу классашкахъ йоза яздан ламоран декхар дешархошкахъ хлара карадерзораш, шардарш кхиор ду:

➤ нохчийн дешнаш, дешнийн цхьаьнакхетарш, предложенеш, яккхий йоцу йозаелла тексташ тлера нийса схьаязьян хаар;

➤ ладогларца орфографически а, пунктуационни а бакьонаш ларьярца текст нийса длаязьян хаар;

➤ шен дозаделла йозанан къамел кхиьна хилар (хаттаршна жьопаш дала, ламоран изложенеш а, сочиненеш язьян хаар).

Йозанан белхаш кхочушбеш тидаме эца деза иштта хлора беран каллиграфически кхачамбацарш а: элпан дласатаьлна хилар, цуьнан лекхалла а, шоралла а, сизал арадалар, элпан сурт талхийна хилар и дл. кх. а. Цу лалашонца тетрадаш тлехъ элпийн хила ма-еззара йолу кепаш яла еза, церан вукху элпашца хоттадалар муха хила деза а гойтуш (1-чу классехъ хлора дешархочун тетрадаш тлехъ).

Цленаяздан урокахъ кхочушбечу белхан барам 7-чу классехъ л могланал лахара хила ца беза.

Йоза яздан ламоран гуллакх чекхдолу дозуш долу къамел кхиоран хаарш, шардарш карадирзинчул тлаьхьа. Йозанан къамел кхиор 7-чу классехъ дуйна хаддаза дладахьа деза тайп- тайпана кечамбаран упражненеш кхочушьярца. И упражненеш тлехьажийна хила еза предложенеш нийса хлитто а, билгала, оьшшуш долу дешнаш далорца шен ойланаш йоцца, кхеташ а, царна юкьара бахьанин а, тлаьхьалонан уьйрийн кхетам луш, яло хаарна а.

Нохчийн мотт ламорехъ кхиамаш хир бу, нагахъ санна оьрсийн маттахъ дешархоша карадерзийнчу хааршна тлетевжаш ламош беллахъ. Масала, цхьатерачу грамматико- орфографически хиламех пайдаэцарца (аз, элп, мукьа, мукьаза аз боху кхетамаш; доккха элп; дош сехьадаккхар; предложених, дешдекьах, дашах болу кхетамаш и дл. кх. а.). Цара глo дийр ду

кхиамца материал караерзорехъ а.

Систематически курс (практически караерзор)

Кечамбаран мур (барта)

❖ Коммуникативни г1уллакхаш кхиорца доьзна хаарш карадерзорна коьчал

Вовшашца йолу юкъаметтигаш д1акхехъаран теманаш, хьелаш. Алсам пайда оьцу тема-добзал, 1ер-дахар, дешаран, дешархочун, хьехархочун юкъаметтигаш. Х1ора муьрана тема билгалйо гонахарчу дахарна юкъара хиламаш билгалбахархьама. И бахъана долуш кхоллаяла тарло текст 1амочу маттехъ. Бакъду, кхоллалучу хьелашка хьаьжжина теманаш кегийчу теманашка екъаяла а тарло, уьш а х1ора муьрехъ шайн башхаллаш йолуш хир ю. Масала, юьхъанца алсам пайда оьцург ловзаран кепара тема елахъ, мотт караберзарца доьзна и теманаш дешаран, х1ума довзаран декъаца а йобзна хир ю т1аьхьа.

❖ **Меттан материал**, теманашца а, хьелашца йозаелларш, меттан т1ег1анашца билгалйина ю: лексика, фонетика, грамматика.

Лексически цхьааллаш караерзор шен-шен муьрехъ д1ахьо, 1амош йолчу темига а, хьелашка а хьаьжжина.

Фонетика йовзийтар алсам шайх пайда оьцучу къамелан аьзнаш довзийтарца а, царех дешдакьош а, дешнаш а кхолларца гайтина. Нийсаяздан

пропедевтически курс ялийна йоза- дешар 1аморан декъехъ. Цул т1аьхьа и курс систематически хуьлий д1ах1утту.

Грамматика йовзийтина типовой шайх олучу конструкцешца а (къамелан кепаш), царна беллачу кхетамашца а: дешархошна карайирзина хила еза грамматически кепаш.

❖ **Текстийн коьчал.**

Х1ума довзаран а, 1ер-дахаран а, ловзаран а кепара дешар 1аморан тексташ. Исбаьхьаллин тексташ (стихаш, туьйранаш, дийцарш) 1амийнчу темица а, хьелашца а йозаелла йолу.

❖ **Культура кхиоран декъехула йолу коьчал:**

- ✓ тайпа, тукхам;
- ✓ ц1е, ден ц1е;
- ✓ нохчийн а, т1еэчна а ц1ерш;
- ✓ тайп-тайпанчу къаьмнийн ловзарш.

Йоза-дешар 1амор

❖ **Коммуникативни г1уллакхаш кхиорца доьзна хаарш карадерзорна коьчал**

Вовшашца йолу юкъаметтигаш д1акхехьаран теманаш: доьзал, 1ер-дахар, 1илманан (берана самукъане а, пайден а хир йолчу кепара), ловзаран.

Теманаш: Школа. Доьзал. 1алам (ораматаш, дийнаташ). Стоьмаш, хасстоьмаш. Деза денош. Вина (йина) де (сан, сан гергарчеран, доттаг1ийн). Даймохк. Г1ала. Юрт. Вайн Республика, вайн мохк.

❖ **Маттаца доьзна хаарш кхиоран коьчал.**

Лексика: дош, цуьнан маь1на. 1амош йолчу теманашца дозаделла дешнаш карладахар а, жигарадахар а.

Фонетика а, орфоэпи а: аз хазарца къастор, мукъанаш, мукъазнаш, къоранаш, зевненаш нийса алар а, яздар а. Т1еэцначу дешнашкахь бен ца лела элпаш билгалдар.

Грамматика: дожарийн маь1на; къамелан дакъош; предложенеш: цхьанаш1оттаман, шинаш1оттаман (кху кепара: ц1ердош +билгалдош+ хандош); диалогически цхьааллаш: хаам -хаттар - жоп.

❖ **Текстаца йозаелла коьчал**

1аморан тексташ 1ер-дахаран кепара. 1амош йолчу теманашца йог1у дешаран, х1ума довзаран тексташ. 1амош йолчу теманашца йог1у дийцаран кепара исбахъаллин тексташ (стихаш, туйранаш, дийцарш).

❖ **Культура кхиоран декъехула йолу коьчал:**

- ✓ х1ума юуш лело деза г1иллакх;
- ✓ чохъ, арахъ лело деза г1иллакх;
- ✓ ц1ахъ кхобу дийнаташ (тайп-тайпанчу къаьмнийн);
- ✓ ц1ахъ кхобучу хъайбанашна а, дийнаташна а техкина ц1ерш.

Барта а, йозанан а къамел кхиор. Абатал г1аьхъара мур

❖ **Коммуникативни г1уллакхаш кхиорца доьзна хаарш карадерзорна коьчал**

Вовшашца йолу юкъаметтигаш д1акхехъаран теманаш: ловзаран, 1ер-дахаран, дешаран.

Теманаш: Ц1а. Доьзал. Вовшийн довзар. Школа: урок, перемена, каникулаш. Адам а, могушалла а. Дийнан хан, шеран хан, беттийн ц1ерш. Туьканахъ, школан буфетехъ, нохчийн къоман даарш. Транспорт. Туька: эцар, мах д1абалар. Хьуна хазаетарг.

❖ **Маттаца доьзна хаарш кхиорна лерина коьчал.**

1амочу темица доьзна долу дешнаш карладахар а, жигарадахар а. Т1еэцначу дешнашкахъ бен ца лела аьзнаш: ф, ы, ё, щ.

Грамматика: х1окху дешнашца йолу (мегар ду, мегар дац) предложенеш, цхъанатайпанарчу меженашца йолу предложенеш. Диалогически цхъааллаш: хаам-хаттар-хаам, хаттар-жоп-хаттар.

Диалогически кепара х1ума довзийтарх лавцна йолу 1аморан тексташ, 1амочу темица дог1учу туйранашна а, берийн

произведенешна т1ера а дакъош.

- ❖ *Культура кхиоран декъехула йолу коьчал:*
- ✓ типологически гергара долу нохчийн, обрсийн туьйранаш;
- ✓ вайн къоман сувенираш;
- ✓ Россин къаьмнийн деза денош;
- ✓ нохчийн къоман даарш;
- ✓ Россин халкъийн г1иллакхаш а, ламасташ а.

Комплексно къамел кхиор. Грамматикин а, орфографин а пропедевтически курс

- ❖ **Коммуникативни г1уллакхаш** кхиорца доьзна хаарш карадерзорна коьчал

Вовшашца йолу юкъаметтигаш д1акхехьаран теманаш: 1ер- дахаран, дешаран, 1илманан-х1ума довзийтаран, социальни.

Теманаш: шеран хенаш (аькхе, гуьйре, 1а, б1аьсте). Нохчийн поэташ а яздархой, дукхаеза книга, халкъан туьйранаш. Космонавтика. Культурехь, 1илманехь, техникехь баьхна кхиамаш. Толаман де.

- ❖ **Матгаца доьзна хаарш кхиоран коьчал.**

7-чу классаьхь фонетикехула, морфологехула, грамматикехула карадерзийна хаарш, шардарш жигарадахар. Синонимех, антонимех болу кхетам. Къамелан дакъош: ц1ердешнийн легарш; хандешан билгалза кеп, хенаш; билгалдешнийн дожар; яххийн ц1ерметдешнаш, куцдешнаш, масаллин, рог1аллин терахьдешнаш. Предложенин цхьанатайпанара меженаш. Чолхе предложени (ткъа, амма, делахь а) хуттургашца.

Графика: элпийн ц1ерш, доккха элп адамийн, г1аланийн ц1ерашкахь. Орфографи. Пунктуацн. Къамел кхиор: диалогехь дакъалаца а, доцца монологически аларш а, чолхе йоцу йозанан тексташ а х1итто а, орфографически, пунктуационни а

бакъонаш ларъеш яздан а хаар. Юъхъанцарчу шкоলেখъ дешна волуш кхидла а деша кийча волуш кхийна хилар.

❖ **Культура кхиоран декъехула йолу коьчал:**

- ✓ нохчийн цлерш, фамилеш;
- ✓ нохчийн къоман ловзарш а, ловзоргаш а;
- ✓ нохчийн берийн эшарш;
- ✓ нохчийн халкъан деза денош, ламасташ, гиллакхаш;
- ✓ нохчийн къоман даарш.

Дешаран предметана материально -технически кхачояран хьокъехъ хьехамаш

Нохчийн меттан урокашкахъ дешаран гуллакхан кхачоярна те хьажийна лехамаш юъхъанцарчу шкоলেখъ долу хьелаш тидаме а оьцуш, билгалбина.

Дешархошна болх бархьама оьшу:

- ✓ шенна охьахуу меттиг (парта, стол, тобанашкахъ беш болу болх длабахъа жима меттиг);
  - ✓ школан гирсаш: ручка, бос болу коламаш, юъхьигаш горга йолу тукар, линейка, циркуль, ластик;
- программин декхарш кхочушдарехула йолу материал: (кехат (зорбанан, альбомни, аппликацешна(бос болу), оригами), мужалт (мокха а, бос болу а), пластилин, фольга, калька.

Юъхъанцарчу шкоলেখъ-интернатехъ дешаран гуллакхана кхачояр те хьажийна ду:

- ✓ моделашца болх бар: аьзнийн массо а тайпа башхаллаш (деха, доца, къора, зевне, мукъа, мукъаза) билгалъеш йолу дешан аьзнийн хлоттаман моделаш кхоллар; длаяздар, хедийнчу элпех дешнаш хлиттор, олуш длаяздар цхьадолу дешнаш,
- ✓ предложенеш, схемашца предложенеш кхоллар;
- ✓ гигиенически лехамаш ларбар тетрадь, ручка охьайилларехъ, нийса охьахаарехъ;
- ✓ графически кхочушдийриг мелла а карадерзор: линейкица юстар, графически кепара дерг дешар, линейкех,

угольниках, циркулах пайда эца хаар, планаш, схемаш, таблицаш йовзар;

✓ библиотекехь, словарь, учебник т1ера оьшуш йолу информаци лаха хаар;

дешаран декъехула оьшу материально-технически кхачоярца доьзна кхиамашка кхачалург хиларан ч1аг1о даг.

Учебни г1ирс:

- ручка
- кьолам
- йозанан тептар
- рельефни схемаш
- Рельефни карточкаш

4. Тематически планировани

П/н №	Разделан ц1е. Тема	Сахьт	1алашонаш
1 чийрик 15 сахьт			
1.	Сентябрь- дешаран хьалхара де!	1	Берашна шкоলেখь леларан бакьонаш йовзийтар. Берийн ойлаярх кхетам кхиор. Дешархойн кхоллараллин кхетам кхиор. 1аматашца тидаме хилар кхиор.
2.	1амийнарг карладаккхар	1	
3.	Йозанан жима элп 1 яздар.	1	Йозанан жима а доккха а элпаш I,I довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1амор.
4.	Йозанан доккха элп 1 яздар	1	

5.	Тест №1	1	1 амийна шалха элпаш т1еч1аг1дар. Дешнаш яздар.
6.	Элп ь яздар.	1	
7.	Элп ь яздар.	1	Элп ь довзийтар. Дешнашкахь яздан 1 амор.
8.	Йозанан жима хь яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш хь,Хь довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1 амор.
9.	Доккха а элп Хь яздар	1	
10.	Йозанан жима элп кх яздар	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш кх,Кх довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1 амор.
11.	Доккха элп Кх яздар	1	
12.	Йозанан жима элп къяздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш къ,Къ довзийтар. Уьш шаьш а, дешдакьошкахь а яздан 1 амор.
13.	Доккха элп Къ яздар	1	
14.	Йозанан жима элп г яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш г,Г довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1 амор.
15.	Доккха элп Г яздар	1	
II- чийрик 16 сахьт			
16.	Йозанан элп г1 яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш г1, Г1 довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1 амор.
17.	Доккха элп Г1 яздар	1	
18.	Йозанан жима элп аь яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш аь,Аь довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1 амор.
19.	Доккха элп Аь яздар	1	
20.	Йозанан жима оь яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш оь,Оь довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1 амор.
21.	Доккха элп Оь яздар	1	
22.	Йозанан жима элп уь яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш уь,Уь довзийтар.

23.	Доккха элп Уь яздар	1	Уьш шаьш а, дешдакъошкахь а яздан 1 амор.
24.	Йозанан жима элп ч яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш ч, Ч довзийтар. Уьш шаьш а, дешдакъошкахь а яздан 1 амор.
25.	Доккха элп Ч яздар	1	
26.	Йозанан жима элп ч1 яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш ч1, Ч1 довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакъошкахь а яздан 1 амор.
27.	Доккха элп Ч1 яздар	1	
28.	Йозанан жима элп т1 яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш т1, Т1 довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакъошкахь а яздан 1 амор.
29.	Доккха элп Т1 яздар	1	
30.	Йозанан жима ж яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш ж, Ж довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакъошкахь а яздан 1 амор.
31.	Доккха элп Ж яздар	1	
Г Г Г- чийрик 20 сахьт			
32.	Йозанан жима элп х1 яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш х1, Х1 довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакъошкахь а яздан 1 амор.
33.	Доккха элп Х1 яздар	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш х1, Х1 довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакъошкахь а яздан 1 амор.
34.	Йозанан жима элп к1 яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш к1, К1 довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакъошкахь а яздан 1 амор.
35.	Доккха элп К1 яздар	1	
36.	Йозанан жима элп ю яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш ю, Ю довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакъошкахь а яздан 1 амор.
37.	Доккха элп Ю яздар	1	
38.	Йозанан жима элп юь яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш юь, Юь довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакъошкахь а яздан 1 амор.
39.	Доккха элп Юь яздар	1	
40.	Йозанан жима элп я яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш я, Я довзийтар.

41.	Доккха элп Я яздар	1	Уьш шаьш а, дешдакъошкахь а яздан 1 амор.
42.	Йозанан жима элп яь яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш яь, Яь довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакъошкахь а яздан 1 амор.
43.	Доккха элп Яь яздар	1	
44.	Йозанан жима элп ц1 яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш ц1, Ц1 довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакъошкахь а яздан 1 амор.
45.	Доккха элп Ц1 яздар	1	
46.	Йозанан жима элп п1 яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш п1, П1 довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакъошкахь а яздан 1 амор.
47.	Доккха элп П1 яздар	1	
48.	Йозанан жима элп ф яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш ф, Ф довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакъошкахь а яздан 1 амор
49.	Доккха элп Ф яздар	1	
50.	Йозанан жима элп ё яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш ё, Ё довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакъошкахь а яздан 1 амор
51.	Доккха элп Ё яздар	1	
52.	Йозанан жима элп щ яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш щ, Щ довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакъошкахь а яздан 1 амор
I V- чийрик-14 сахьт			
53.	Доккха элп Щ яздар	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш щ, Щ довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакъошкахь а яздан 1 амор
54.	Йозанан элп ы яздар.	1	Йозанан ы элп довзийтар. Дешдакъошкахь а яздан 1 амор
Абатал т1 аьхьара мур/12с/			
55.	Алфавит. 1 амийнарг т1 еч1 аг1 дар.	1	Берашна хаитар алфавитан роГаллехь фамилеш

56.	Гамийнарг тлечлаглдар	1	язйеш хилар а, библиотекера дIанисйо книгаш а. Иштта хайтар дошам тIера дешнаш а алфавитан роГаллехь дIанисдойла.
57.	ТIера схъаязъяр.	1	Тетрадь тIехь дIаяздар, бина болх таллар.
58.	ГIалаташ тIехь болх. Шалха элпаш.	1	Шалхачу элпех болу хаамаш шорбар. Мукъаза шалха элпаш дашехь тIаьхье-хьалхе нисделча уыш яздаран бакъонаш йовзийтар.
59.	Шалха элпаш	1	
60.	Дош. Дешдакъа.	1	Предложенех дашах кхетам балар. Предложенино кхочушхилла яьлла ойла гайтар хайтар, дашо цхьа хIума, цуьнан дар билгалдар хайтар. Ненан меттан хазалла гайтар.
61.	Дош. Дешдакъа.	1	
62.	Тест №2	1	
63.	Предложени.	1	
64.	Предложени.	1	Предложенех дашах кхетам балар. Предложенино кхочушхилла яьлла ойла гайтар хайтар, дашо цхьа хIума, цуьнан дар билгалдар хайтар. Ненан меттан хазалла гайтар.
65.	Предложени доккхачу элпаца йолор.	1	Берийн алсам дер дуойлаяр, тидам бар, дешнаш довзар. Берийн шорлур ду фонетически кхиам. Берашна хуур ду адамийн цIерашкахь, яртийн, гIалийн цIерашкахь доккха элп яздеш хилар.
66.	Предложени доккхачу элпаца йолор.	1	
67.	Предложени доккхачу элпаца йолор.	1	Берийн алсам дер дуойлаяр, тидам бар, дешнаш довзар. Берийн шорлур ду фонетически кхиам. Берашна хуур ду адамийн цIерашкахь, яртийн, гIалийн цIерашкахь доккха элп яздеш хилар.
68.	ЖамI даран урок	1	Дешархойн хаарин мах хадор.
	Дерриге:	68	

Календарно - тематически планировани

Урока н №	Урокан тема. Чулацам	Сахьт	Терахь		Примечани
			План	Факт	
Абатан мур(7 с.) I чийрик 15 сахьт					
1.	Сентябрь- дешаран хьалхара де!	1	04.09		
2.	Гамийнарг карладаккхар	1	06.09		
3.	Йозанан жима элп 1 яздар.	1	11.09		
4.	Йозанан доккха элп 1 яздар	1	13.09		
5.	Тест №1	1	18.09		
6.	Элп ь яздар.	1	20.09		
7.	Элп ь яздар.	1	25.09		
8.	Йозанан жима хь яздар.	1	27.09		
9.	Доккха а элп Хь яздар	1	02.10		
10.	Йозанан жима элп кх яздар	1	04.10		
11.	Доккха элп Кх яздар	1	09.10		
12.	Йозанан жима элп къяздар.	1	11.10		
13.	Доккха элп Къ яздар	1	16.10		
14.	Йозанан жима элп г яздар.	1	18.10		

15.	Доккха элп Г яздар	1	23.10		
II- чийрик 16 сахьт					
16.	Йозанан элп г1 яздар.	1	25.10		
17.	Доккха элп Г1 яздар	1	06.11		
18.	Йозанан жима элп аь яздар.	1	08.11		
19.	Доккха элп Аь яздар	1	13.11		
20.	Йозанан жима оь яздар.	1	15.11		
21.	Доккха элп Оь яздар	1	20.11		
22.	Йозанан жима элп уь яздар.	1	22.11		
23.	Доккха элп Уь яздар	1	27.11		
24.	Йозанан жима элп ч яздар.	1	29.11		
25.	Доккха элп Ч яздар	1	04.12		
26.	Йозанан жима элп ч1 яздар.	1	06.12		
27.	Доккха элп Ч1 яздар	1	11.12		
28.	Йозанан жима элп т1 яздар.	1	13.12		
29.	Доккха элп Т1 яздар	1	18.12		
30.	Йозанан жима ж яздар.	1	20.12		
31.	Доккха элп Ж яздар	1	25.12		
III- чийрик 20 сахьт					

32.	Йозанан жима элп х1 яздар.	1	27.12		
33.	Доккха элп Х1 яздар	1	08.01		
34.	Йозанан жима элп к1 яздар.	1	10.01		
35.	Доккха элп К1 яздар	1	15.01		
36.	Йозанан жима элп ю яздар.	1	17.01		
37.	Доккха элп Ю яздар	1	22.01		
38.	Йозанан жима элп юь яздар.	1	24.01		
39.	Доккха элп Юь яздар	1	29.01		
40.	Йозанан жима элп я яздар.	1	31.01		
41.	Доккха элп Я яздар	1	05.02		
42.	Йозанан жима элп яь яздар.	1	07.02		
43.	Доккха элп Яь яздар	1	12.02		
44.	Йозанан жима элп ц1 яздар.	1	14.02		
45.	Доккха элп Ц1 яэдар	1	19.02		
46.	Йозанан жима элп п1 яздар.	1	21.02		
47.	Доккха элп П1 яздар	1	26.02		
48.	Йозанан жима элп ф яздар.	1	28.02		
49.	Доккха элп Ф яздар	1	04.03		
50.	Йозанан жима элп ё яздар.	1	06.03		

51.	Доккха элп Ё яздар	1	11.03		
52.	Йозанан жима элп щ яздар.	1	13.03		
I V- чийрик-14 сахьт					
53.	Доккха элп Щ яздар	1	25.03		
54.	Йозанан элп ы яздар.	1	27.03		
Абатал т1 аьхьара мур/12с/					
55.	Алфавит. 1амийнарг т1еч1аг1дар.	1	01.04		
56.	1амийнарг т1еч1аг1дар	1	03.04		
57.	Т1ера схьаязъяр.	1	08.04		
58.	Г1алаташ т1ехь болх. Шалха элпаш.	1	10.04		
59.	Шалха элпаш	1	15.04		
60.	Дош. Дешдакъя.	1	17.04		
61.	Дош. Дешдакъя.	1	22.04		
62.	Тест№2	1	24.04		
63.	Предложени.	1	29.04		
64.	Предложени.	1	06.05		
65.	Предложени доккхачу элпаца йолор.	1	08.05		
66.	Предложени доккхачу элпаца йолор.	1	13.05		
67.	Предложени доккхачу элпаца йолор.	1	15.05		

68.	Жам1 даран урок	1	20.05		
	Дерриге:	68			